דין היסח הדעת בציץ

א.

מובא במסכת מנחות[1]:

> אמר רבה בר רב הונא חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה קל וחומר מציץ, ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה 'והיה על מצחו תמיד' שלא תסיח דעתו ממנו, תפילין שיש בהן אזכרות הרבה על אחת כמה וכמה.

והנה לגבי תפילין פסק הרמב"ם כפשט הגמרא שדין היסח הדעת בתפילין נלמד מציץ וזו לשונו[2]:

> חייב אדם למשמש בתפילין כל זמן שהם עליו שלא יסיח דעתו מהם אפילו רגע אחד, שקדושתן קדושה מקדושת הציץ, שהציץ אין בו אלא שם אחד ואלו יש בהם אחר ועשרים שם של יו"ד ה"א בשל ראש וכמותן בשל יד.

לאור זאת עולה התמיהה, מדוע בהלכות כלי המקדש הרמב"ם לא פסק דין זה גם ביחס לציץ, הן לגבי משמוש והן לגבי איסור היסח הדעת[3].

---

[1] לו ע"ב.

[2] הל' תפילין פ"ד הי"ד.

[3] לכאורה היה ניתן ליישב את דברי הרמב"ם בדרך הבאה: במשנה במסכת סוטה (לח ע"א) מובאת מחלוקת תנאים ביחס לברכת הכהנים שבמקדש: "במדינה כהנים נושאין את ידיהן כנגד כתפיהן ובמקדש על גבי ראשיהן חוץ מכהן גדול שאינו מגביה ידיו למעלה מן הציץ. רבי יהודה אומר אף כהן גדול מגביה ידיו למעלה מן הציץ שנאמר וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם". ובספר באר שבע לרבי יששכר בער אייליגבורג זצ"ל הסיק שדין זה קיים רק בציץ ולא בתפילין (ועל כן אין הגבלה לכהן הדיוט להרים ידיו מעל התפילין). אם כן ניתן לומר שהגמרא שמחייבת משמוש בציץ היא אליבא דרבי יהודה ואילו הרמב"ם שפסק (בהל' נשיאת כפיים פי"ד ה"ט) שאין לכהן הגדול להרים את ידיו למעלה מן הציץ, הביא דין זה רק בתפילין שכן בציץ אין להגביה ידיו.

אולם בעניות דעתי לא ניתן לקבל יישוב זה, שכן האיסור בציץ הוא להגביה את הידיים למעלה משמו של הקב"ה החרוט בציץ (ראה בדברי רש"י על משנה בסוטה), והכהן יכול היה לקיים את הדין על ידי משמוש בתחתית הציץ. אף אם נבין שהאיסור הוא על כל הציץ, קשה לומר שהגמרא הביאה את דין המשמוש בציץ רק אליבא דרבי יהודה שהוא דעת יחיד. כמו כן קשה לתרץ כך שכן אם לרמב"ם דין זה לא קיים בציץ, אז מניין הוא יתקיים בתפילין והלא כל המקור לכאורה הוא רק מהציץ?

ב.

על דין איסור היסח הדעת בתפילין מצאנו קושיה ותירוץ בדברי רבנו שמחה[4]:

והקשה הרב רבי שמחה כיוון דתפילין בעו כוונה איך יכול להתפלל או לקרוא קריאת שמע, דהא אינהו נמי בעי כוונה ותירץ דהעוסק במצווה פטור מן המצווה כיוון דאי אפשר לו לקיים שניהם ביחד.

אולם לכאורה קשה לקבל את הדברים, שהרי מסתבר שדרישת רבותינו לכוונה בקריאת שמע[5] עמדה לנגד עיניהם של עולא ורבי יוחנן באומרם[6]:

אמר עולא כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו.

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כאילו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים.

אם כן, לכאורה לא מובן תירוצו של רבנו שמחה שלפיו בזמן קריאת שמע, שהנו מלכתחילה הזמן המיועד ביותר לתפילין יש צורך בפטור מכוונה בתפילין וצ"ע[7].

ייתכן שניתן להסביר בשיטת רבנו שמחה שהצורך בהנחת תפילין בעת קריאת שמע הינו דין בקריאת שמע ולא דין בתפילין, ועל כן אין הכרח שדווקא אז תהיה כוונה בתפילין.

מאותה סיבה גם לא ניתן להסביר שהדין בציץ הוא רק למאן דאמר "טומאה הותרה בציבור", כפי שניתן להסיק מהסוגיא ביומא (ז ע"ב), כאשר למאן דאמר "טומאה דחויה בציבור' (כפי שנפסק להלכה - ראה הל' ביאת המקדש פ"ד הט"ו) אין דין זה ועל כן לא הרמב"ם הביאו, אלא שמוכרחים אנו לומר שדין הגמרא קיים בין למאן דאמר טומאה הותרה בציבור ובין למאן דאמר טומאה דחויה בציבור, כפי שהסיק השאגת אריה בסימן ל"ח.

[4] מובא בשטמ"ק שעל הגמרא במנחות.

[5] לפי השיטות השונות - עיין ברכות יג ע"א.

[6] ברכות יד ע"ב.

[7] האר"י הקדוש (שער הכוונות עניין תפילין דרוש ה') הכריע שדין זה של איסור הסחת הדעת מהתפילין קיים אף בתפילה, זולת בשמונה עשרה ובתלמוד תורה. על כן יש שכותבים את המילה "תפילין" בצד דפי הסידור על מנת שבזמן התפילה לא יסיחו מהם את דעתם - ראה בן איש חי שנה ראשונה, חיי שרה י"ז, וכן בכף החיים או"ח סי' כ"ח ס"ק א'. חיוב הכוונה בתפילין בקריאת שמע אמנם מיישב את הקושיא מהגמרא בברכות על שיטה זו אך מחריף את קושיית רבנו שמחה כיצד יכוון האדם בקריאת שמע באופן שכזה, וכן בכל שאר התפילה זולת שמונה עשרה. כן פסק במשנה ברורה סי' מ"ד ס"ק ג' שלא קיים פטור בזמן קריאת שמע, אלא שלדעתו בניגוד לדברי האר"י אין צורך כלל בכוונה בתפילין בזמן זה ובכל זאת אין הדבר נקרא "היסח הדעת". פסק זה הוא על פי שיטת ה"אור זרוע" שיובא ויבואר להלן.

אדם הקורא את קריאת שמע ללא התפילין פוגם בכך באמירת "וקשרתם לאות על ידך", ועל כן הוא "כאילו מעיד עדות שקר בעצמו". בהבנה זו ניתן לומר שאין זהו זמן מיוחד לעניין מצוות תפילין, וממילא יכול להתרכז בקריאת שמע ולהסיח דעתו מהתפילין.

מכל מקום, הרמב"ם פסק את דברי עולא בהלכות תפילין[8] ולא בהלכות קריאת שמע. מכאן שלדעתו זהו דין בתפילין דווקא. לפיכך לשיטתו לא יכול להיות שדווקא בזמן קריאת שמע תהיה הקלה בהלכות תפילין, ואם כן הרי שהוא בהכרח חולק על הגדרת רבנו שמחה.

רש"י[9] כתב על דברי עולא "מעיד עדות שקר בעצמו" את המילים:

> לישנא מעליא.

רש"י אם כן פירש שהשקר של הקורא קריאת שמע ללא תפילין מתייחס כלפי הקב"ה. הקורא את פסוקי הציווי על התפילין ואינו מניחם, הרי הוא כמי שאומר שאין ממש בציווי הבורא וזו היא עדות השקר.

לאור זאת ניתן לומר, שלפי פירוש רש"י עולא ורבי יוחנן נחלקו בגמרא במחלוקתם של רבנו שמחה (כפי שהצענו להבינו) והרמב"ם.

רבי יוחנן דימה שם את הקורא קריאת שמע ללא תפילין למקריב קרבן ללא מנחה, והסביר רש"י[10]:

> אף הקורא ואינו מקיים (= את הנחת התפילין הכתובה בפסוקי קריאת שמע) אינו גומר את המצווה.

לפי הבנת רש"י, בעוד שבדימוי של עולא ישנה התכחשות של האדם לציווי הבורא במצוות התפילין, הרי שלפי רבי יוחנן מדובר על חוסר השלמה של קיום מצוות קריאת שמע. הרמב"ם שפסק שחובת הנחת התפילין בעת קריאת שמע זהו דין בתפילין, לא בכדי ציטט רק את דברי עולא.

ג.

קושי נוסף קיים גם בעצם הדין שלפיו אין להסיח כלל את הדעת מהתפילין ומן הציץ לפי הברייתא המובאת בגמרא במסכת סוכה[11]:

---

[8] פ"ד הכ"ו.

[9] בגמרא בברכות ד"ה "כאילו מעיד עדות שקר בעצמו".

[10] שם ד"ה "הקריב עולה בלא מנחה".

ישן אדם שנת ארעי בתפילין אבל לא שנת קבע.

רבי יוחנן שם דורש אמנם שהישן שנת ארעי בתפילין יניח ראשו בין ברכיו על מנת שלא יבוא לידי שנת קבע, אך מכל מקום אין שם כל הסתייגות מעצם העובדה שבזמן שנת הארעי האדם מסיח דעתו מהתפילין.

מתוך כך פסק רבנו יונה[12]:

> דודאי היסח הדעת לא הוי אלא כשעומד בקלות ראש ובשחוק, אבל כשעומד ביראה ומתעסק בצרכיו אף על פי שעוסק באומנותו ובצרכיו ואין דעתו עליהם ממש, לא נקרא זה היסח הדעת.

לפי שיטתו של רבנו יונה סרה גם קושייתו של רבנו שמחה מכך שלכאורה אי אפשר לקיים דין זה בזמן התפילה. שכן אדרבא, כל מהותו של הדין הוא מניעת קלות ראש בתפילין ובציץ, כאשר התפילה והכוונה בה באים דווקא מתוך כובד ראש[13].

אמנם הבנת רבנו יונה קשה לכאורה מדברי הגמרא במסכת שבת[14]:

> תני דבי רבי ישמעאל יוצא אדם בתפילין בערב שבת עם חשיכה. מאי טעמא כיוון דאמר רבה בר רב הונא חייב אדם למשמש בתפילין כל שעה קל וחומר מציץ. . . הילכך מדכר דכיר להו.

לאור גמרא זאת משמע שהאדם צריך לא רק להימנע מקלות ראש בעודו לובש תפילין או ציץ, אלא אף להיות מודע לכך שהם עליו. אחרת לא מובן ההיתר לצאת בהם בערב שבת עם חשיכה - שהרי אף אם האדם לא יקל ראשו, במידה וישכח מהתפילין ישנו חשש שיצא אתם בשבת לרשות הרבים.

אכן פשט הגמרא הוא שיש למשמש בתפילין, ולא רק להיות שקוע בכובד ראש כל זמן שהם עליו וכך פוסק הרמב"ם[15]:

> מותר לצאת בתפילין ערב שבת עם חשיכה הואיל וחייב אדם למשמש בתפילין בכל עת אינו שוכחן.

לעניות דעתי על סמך גמרא זו יש לדחות גם את הפיתרון שהציע השאגת אריה[16].

---

[11] כו ע"א.

[12] דבריו מובאים בחיבור תלמידיו על מסכת ברכות דף יד ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה "ולא".

[13] ראה ברכות ל ע"ב.

[14] יב ע"א.

[15] הל' שבת פי"ט הכ"ו.

[16] סי' מ'.

לדעת השאגת אריה, באמת כל היסח דעת אסור, כאשר הסיבה לכך שהגמרא בסוכה מתירה שנת ארעי היא משום ששינה כזו אינה מוגדרת כהיסח הדעת. בהמשך הגמרא שם מובא:

> וכמה שנת עראי תני רמי בר יחזקאל כדי הילוך מאה אמה.

על סמך זאת טוען השאגת אריה שעל האדם למשמש בתפילין מדי פרק זמן זה, כאשר בשאר הזמן הוא יכול להתרכז בתפילה או בלימוד. זאת מכיון שהיסח הדעת להבנתו הוא רק המתארך למשך זמן של כדי הילוך מאה אמה. אולם בעניות דעתי הדבר קשה. הרי הגמרא לא הגבילה את פרק הזמן קודם כניסת השבת שבו מותר לצאת עם התפילין, ואם באמת ניתן לשכוח מהתפילין לפרק זמן של כדי הילוך מאה אמה, הרי שבזמן זה האדם יוכל לצאת לרשות הרבים כאשר תיכנס השבת.

ניתן אולי לומר שכוונת ה"שאגת אריה" היא שיש למשמש בתפילין בכל רגע ממש על מנת שלא יגיע לידי הסחת דעת למשך שיעור של כדי הילוך מאה אמה. באופן שכזה האדם אכן לא יבוא לידי הוצאת התפילין בשבת, אך חוזרת למקומה קושיית רבנו שמחה שבצורה כזו אי אפשר להתכוון בתפילה ובלימוד.

למעשה גם אם לא נאמר כך, הרי שלפי שיטתו של השאגת אריה שאלת רבנו שמחה רק מצטמצמת ולא נפתרת, שכן גם הדרישה להיזכר בתפילין מדי פרק זמן נתון באמצע התפילה מפריעה לכוונה.

אף מעבר לקושי הטכני בקיום דברי השאגת אריה עצם לקיחת ההגדרה של היסח הדעת מדברי הגמרא על הילוך מאה אמה כלל אינה פשוטה, שכן כלל לא ברור שהגדרה זו נפסקה להלכה אף לעניין הגדרת שנת עראי כפי שהעיר על כך בכסף משנה[17].

הטור הביא את דברי הרמב"ן מספרו תורת האדם שהינם בפשטות בניגוד לדברי רבנו יונה שאסר רק את קלות הראש בתפילין וזו לשונו[18]:

> ומיבעיא ליה לאבל לאותוביה דעתיה ולכוונו לביה לתפילין שלא יסיח דעתו מהם הלכך מנח להו ביישוב דעתו, אבל בשעת הספד ובכי לא מנח להו.

הרמב"ן אוסר על האבל להניח תפילין בשעת ההספד אף על פי שבאותו זמן האבל מרוכז בהספד ולא בא לידי קלות ראש, זאת מכיוון שאינו מרוכז בתפילין עצמם.

---

[17] הל' תפילין פ"ד הט"ו.

[18] יו"ד סי' שפ"ח.

לאור זאת הקשה השאגת אריה[19] כיצד הטור שפסק כרבנו יונה[20] (וזו לשונו: "ולא חשיב היסח הדעת אלא כשהוא עומד בשחוק ובקלות ראש"), פסק בהלכות אבלות שביורה דעה כדעת הרמב"ן?

השאגת אריה תירץ לשיטת הטור (הוא עצמו לא סבר כך) שתיקנו לא להסיח דעתו כלל שמא יבוא לידי קלות ראש, וכן משמע בערוך השולחן[21]. ועדיין בעניות דעתי הדבר קשה, שכן האבל טרוד בהספד ולא נראה שישנו חשש שיבוא לידי קלות ראש, ואף על פי כן הרמב"ן פסק לאיסור.

ד.

לעניות דעתי ניתן להסיק יסוד עקרוני מתוך העובדה שהטור פסק גם כרבנו יונה וגם כרמב"ן, ובכך לשוב לפסק הרמב"ם ביחס לציץ וליתן בו טעם חדש.

על בסיס מה שראינו לעיל, ניתן לדבר על שתי הגדרות האסורות של "היסח הדעת":

א. מצב שבו המניח עושה פעולה המנוגדת למהות כלי הקודש אשר עליו (כגון קלות ראש).

ב. מצב שבו המניח שוכח כי נמצאים עליו כלי קודש[22].

את שתי ההגדרות הללו ביחס לתפילין ניתן לראות, בדבריו הבאים של האור זרוע[23]:

> הלכך צריך אדם כשהוא לבוש תפילין לזכור שתפילין עליו ולא להסיח דעתו מהם שלא יישן בהם. . . כי מחמת שזוכר שנושא שם הנכבד עליו אינו בא לידי קלות ראש, ותופס יראת שמים בלבו. . . הלכך כשאדם מכוין לבו בתפילתו או בהלכה שלו אין זה היסח הדעת דכל שכן איכא יראת ה'.

---

[19] סימן ל"ט.

[20] באו"ח סי' מ"ד.

[21] או"ח סי' כ"ח, א' - ב'.

[22] לפיכך בתפילין עדיין ישנו איסור להסיח דעתו מהם אף בשעת עבודת כהן בבית המקדש (על אף שאין שם חשש לקלות ראש), ומשום כך הוא פטור מהם בזמן העבודה (זבחים יט ע"א ונפסק ברמב"ם בהל' תפילין פ"ד הי"ג). אך דין זה בוודאי שלא קיים בציץ שנדרש לעבודת הכהן על אף השתקעותו המוחלטת בעבודת הקודש ויבואר העניין להלן.

[23] סימן תקפ"ה.

בדברי האור זרוע אנו רואים גם שאין לשכוח את התפילין אף על פי שלא נוהג בקלות ראש, וגם שאין להקל ראש כאשר התפילין עליו.

הטור הרחיב את הדין ודרש שגם אם אין חשש שהאדם יבוא לידי קלות ראש (כבהספד), אף על פי כן עליו להיות מודע לכך שתפילין עליו.

באשר להגדרה השנייה, ניתן לומר שאין הכוונה שעל האדם לחשוב על התפילין או על הציץ בכל רגע נתון. לעניות דעתי, בדברם על "היסח הדעת" כוונת חז"ל היא לחוסר מודעות מוחלטת[24].

לפיכך, גם בעניינו הדרישה היא רק שלא להגיע למצב שבו במידה ויישאל המניח היכן תפיליו לא ידע לומר שהם עליו. שמא זוהי כוונת רבנו יונה בדבריו:

ואף על פי שאין דעתו עליהם ממש לא נקרא זה היסח הדעת.

כאמור, הטור פסק את שתי ההגדרות של היסח הדעת, ועל כן יש לומר כי שתי ההגדרות נכונות ונדרשות בתפילין (כפי שראינו בדברי האור זרוע). לעומת זאת, אין הכרח לומר כי שתי ההגדרות הנ"ל נדרשות גם ביחס לציץ.

כפי שראינו, איסור היסח דעת בתפילין נלמד מן הציץ. אולם מסתבר שמבין שתי ההגדרות שהבאנו להיסח הדעת, בציץ קיימת רק הדרישה הראשונה - שהכהן הלובש את הציץ לא יבצע פעילות המנוגדת למהותו של הציץ. במילים אחרות, כל שנדרש מהכהן הוא להיות משועבד לקדושה ולעבודה. זאת בדומה לשיטת רבנו יונה לגבי תפילין שהמניח יכול להיות מרוכז בלימוד, בתפילה ואף בעניינים אחרים כל עוד לא מדובר בקלות ראש.

ה.

כך אומרת המשנה ביחס לכהן גדול במסכת סנהדרין[25]:

---

[24] ניתן לראות את המשמעות הזו של "היסח הדעת" בדברי הגמרא במסכת סנהדרין (צז ע"א): "אין בז דוד בא. . . עד שייתיאשו מן הגאולה שנאמר 'ואפס עצור ועזוב' כביכול אין עוזר וסומך לישראל. כי הא דרבי זירא כי הוה משכח רבנן דמעסקי ביה, אמר להו במטותא בעינא מנייכו לא תדחקוה דתנינא ג' באין בהיסח הדעת אלו הן משיח מציאה ועקרב". בדברים אלו, היסח דעת פירושו ייאוש וחוסר עיסוק ומודעות בצורה מוחלטת. דברינו הם בביאור דעת הטור ובהמשך יתברר שבעניות דעתי זו גם דעת הרמב"ם. בכל אופן הגדרה זו בוודאי שאינה מוסכמת לפי רבנו שמחה והאר"י הקדוש שפסע בדרכו שהבינו שהיסח הדעת מתייחס אף לרגע של חוסר חשיבה עליהם.

[25] יח ע"א.

> מת לו מת, אינו יוצא אחר המיטה אלא הן נכסין והוא נגלה, הן נגלין והוא נכסה. ויוצא עמהן עד פתח שער העיר דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר אינו יוצא מן המקדש משום שנאמר 'ומן המקדש לא יצא'.

הגמרא שם מבארת בדעת רבי יהודה שאין הוא סומך על ההיכר של "הן נכסין והוא נגלה", שכן "אגב מרריה דילמא מקרי ואתי ונגע".

והנה לכאורה הסבר זה הינו מיותר, שהרי לדעת רבי יהודה קיים פסוק מפורש "ומן המקדש לא יצא", ודווקא רבי מאיר היה צריך ליישב את דעתו ולדרוש את הפסוק[26] "מן המקדש לא יצא - מקדושתו לא יצא". מדוע אם כן יש צורך ליישב את דעת רבי יהודה? אלא שנראה שגם לרבי יהודה משמעות הפסוק היא שהכהן הגדול צריך להיות בקדושתו ולא לסור ממנה, והמחלוקת לגבי לויית המת היא באשר ליישום כיצד ישאר הכהן הגדול בקדושתו.

כן מפורש בתוספות חכמי אנגליה שם, שכתבו:

> דאיהו רבי יהודה נמי סבירא ליה מקדושתו לא יצא[27].

אם כן, רבי יהודה הביא כאן את הפסוק מכיוון שבמקרה זה, לדעתו, היישום הוא על פי משמעות הפשט שלו.

הפרשתו המוחלטת של הכהן הגדול לענייני הקודש באה לידי ביטוי גם בדבריו הבאים של הרמב"ם[28]:

> ובית יהיה לו מוכן במקדש והוא הנקרא לשכת כהן גדול. ותפארתו וכבודו שיהא יושב במקדש כל היום ולא יצא אלא לביתו בלבד בלילה או שעה או שתיים ביום, ויהא ביתו בירושלים ואינו זז משם.

למה התכוון הרמב"ם באומרו שמציאות של התרכזות בעבודת המקדש היא "תפארתו וכבודו" של הכהן הגדול? בפשטות, בדבריו אלה הרמב"ם רומז ללשון הפסוק[29]:

> ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך <u>לכבוד ולתפארת</u>.

אם כן, ייחודו המוחלט של הכהן הגדול לקודש בא לו בזכות בגדי הקודש. אולם, כפי שנראה מיד, מסתבר שמתוך כל בגדי הקודש, הציץ הוא זה שגורם לכך באופן ספציפי.

---

[26] שם יט ע"א.

[27] כך ביארו גם הרש"ש ובעל הערוך לנר בחידושיהם שם.

[28] הל' כלי המקדש פ"ה ה"ז.

[29] שמות כ"ח, ב'.

לעיל ראינו שהתנאים לומדים את הדינים המיוחדים החלים על הכהן הגדול מלשון הפסוק בפרשת אמור. נראה את הפסוק בשלמותו[30]:

> ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלוהיו כי נזר שמן משחת אלוהיו עליו אני ה'.

ה"נזר" שמדובר עליו הוא הציץ, על פי לשון הפסוק בספר שמות[31]: "ויעשו את ציץ <u>נזר</u> הקודש זהב טהור".

תפקידו של הציץ כמייחד ומקדש את הכהן הגדול מפורש בדברי המדרש על הפסוק בפרשת אמור[32]:

> 'כי שמן משחת אלוהיו עליו' - אין לי אלא משוח בשמן המשחה, מרובה בגדים מניין תלמוד לומר 'כי נזר שמן משחת אלוהיו עליו אני ה' ', להגיד מה גרם.

אם כן, קדושתו של הכהן הגדול מתבטאת במסירות מלאה לעבודת המקדש, כאשר עניין זה מסומל על ידי הציץ.

על סמך זאת ניתן להבין את הקל וחומר שהגמרא במנחות לומדת מן הציץ לתפילין: אם הציץ שאין בו אלא אזכרה אחת מייחד את לובשו לעבודת ה', כל שכן שעל האדם הלובש תפילין להיות מסור רק לעבודת ה' ובהתאם לכך לנהוג ביראת שמים ולהימנע מהקלת ראש. כך מוסבר איסור היסח דעת על פי שיטת רבנו יונה, לפיו הכוונה במינוח היסח הדעת לעניין תפילין היא להתנהגות בקלות ראש.

ו.

אולם שלא כדין הציץ דין התפילין שהוא ציווי המופנה כלפי כל אדם. לפיכך חכמים תיקנו (ללא קשר לקל וחומר!) שיש למשמש בתפילין[33]. באמת תקנה זו נוגעת רק לתפילין:

> חייב אדם למשמש <u>בתפילין</u>.

---

[30] ויקרא כ"א, י"ב.

[31] ל"ט, ל'.

[32] ספרא אמור א', ו'.

[33] הקל וחומר לא התייחס למשמוש אלא רק להיסח הדעת: "אמרה תורה על מצחו תמיד שלא יסיח דעתו ממנו, תפילין . . . על אחת כמה וכמה". כך הבין גם הב"ח (או"ח סי' כ"ח ד"ה "וימשמש") שכתב: "ואיכא למידק דמקרא לא שמעינן אלא שלא יסיח דעתו מהם, אבל שימשמש בהם כל שעה לא שמענו".

על כן מובן מדוע הרמב"ם לא הזכיר שיש חובת משמוש בציץ[34].
כתוצאה מתקנה זו נאסר על האדם לשכוח שהתפילין עליו. אם כן דברי הרמב"ם בהלכות תפילין "שלא יסיח דעתו מהם אפילו רגע אחד", משמעותם שעל האדם **לדעת בכל עת שהתפילין עליו**. לדברינו ברמב"ם אין פירושו של דבר שיש **לחשוב על התפילין כל הזמן**, שאם כן שבה קושיית רבנו שמחה כיצד ניתן להתכוון בתפילה ובשאר מעשיו.
כך יש להבין גם את דברי הרמב"ם בהלכות שבת שראינו לעיל: "הואיל וחייב אדם למשמש בתפיליו בכל עת אינו שוכחן", או כלשון הגמרא "מידכר דכיר להו".
במקרה שהאדם ישן שינת עראי כאשר ראשו בין ברכיו, אזי לכשיתעורר מיד יידע שהתפילין עליו (שאם לא כן לא היה ישן בצורה שכזו). דרישה זו היא חלק מן ההגדרה, לפיה המניח תפילין יידע להשיב באם יישאל היכן תפיליו. אך כאמור, האדם לא נדרש לחשוב עליהם בכל רגע אלא רק לא להסיח דעתו מהם.
לפי הסבר זה אין סתירה בין דברי הטור שאין להתלוצץ ולהקל ראש בעת שמניח תפילין, לבין פסיקתו שאין להספיד בזמן שתפילין עליו. בעת ההספד, אף על פי שהיסח הדעת של קלות הראש לא קיים ואין חשש שיגיע לכך, כיוון שדעתו נסחפת אחר רגשותיו, האדם עלול לשכוח שתפילין עליו. אם כן, שני הפסקים של הטור מכוונים כנגד שני הסוגים של היסח דעת שהזכרנו שנאסרו בתפילין[35].

ז.

תפיסה זו, לפיה תפקיד הציץ הוא קידוש הכהן הגדול לעבודת ה', יכולה לשפוך אור על מחלוקת תנאים נוספת ביחס לציץ.

---

[34] באשר לאיסור היסח הדעת מן הציץ, מסתבר שהדבר כלול בפסקו של הרמב"ם ביחס להתמסרות לעבודת הקודש כפי שראינו לעיל, דבר המתאים להגדרה הראשונה של היסח הדעת.

[35] נראה שיסוד זה, לפיו בציץ נדרשת רק התמדה וריכוז בעבודת המקדש, מצוי כבר בדברי הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק זצ"ל בעניין תפילין. בספרו אור שמח (הל' תפילין פ"ד הי"ז) הוא דימה כניסה לבית הכסא שבאותו זמן לדברי הגמרא, למאן דאמר ש"רק בעודו עליו מרצה", לא ייתכן לומר שהציץ מרצה, להיסח הדעת מעבודת המקדש וזו לשונו: "וכל המטיל מים טעון קידוש ידיים ורגליים משום היסח הדעת מעבודה". אם כן בהבחנה שעשינו לעיל זכינו גם לכוון לדעתו של בעל האור שמח שהשווה בין פעילות האסורה עם הציץ להיסח הדעת.

שנינו בברייתא[36]:

> ציץ דומה כמין טס של זהב ורחב ב' אצבעות ומוקף מאוזן לאוזן וכתוב עליו ב' שיטין יו"ד ה"א מלמעלה וקדש למ"ד מלמטה, ואמר רבי אליעזר ברבי יוסי אני ראיתיו ברומי וכתוב עליו קדש לה' בשיטה אחת.

התוספות שם[37] נתקשו בהבנת דברי תנא קמא - והלא אין זו דרך קריאה?

על כן ביארו התוספות כי שמו של הקב"ה היה כתוב לא ממש מעל "קדש ל" שבשורה התחתונה אלא ש"קדש ל" נכתב בשורה התחתונה אך מצד ימין, ואילו שמו של הקב"ה היה מלמעלה מצד שמאל. כך אף לשיטת תנא קמא ניתן היה לקרוא את תוכן הכתוב בציץ.

אמנם בירושלמי דעת תנא קמא נראה שמוסברת בדרך שונה, וזו לשון הירושלמי[38]:

> ציץ היה כתוב עליו קדש לה', קדש מלמטן ושם מלמעלן כמלך שהוא יושב על קתדרון שלו... אמר רבי אליעזר בי רבי יוסי אני ראיתיו ברומי ולא היה כתוב עליו אלא שיטה אחת קדש לה'.

בפשטות לא משמע כאן כדעת התוספות, שכן לפי הירושלמי שמו של הקב"ה רוכב על גבי המילה "קדש" ולא עומד משמאלו בשורה שמעליו[39]. כפשט הבבלי וכדרשת הירושלמי פסק הרמב"ם[40]:

> וכותב עליו שני שיטין קדש לה' קדש מלמטה לה' מלמעלה[41].

לאור דברים אלו חוזרת וניעורה שאלת התוספות - והלא אין זו דרך קריאה?

נראה שהתשובה מצויה בדברי הריטב"א בחידושיו על הסוגיה בסוכה.

כך מבאר הריטב"א את שיטת הירושלמי[42]:

---

[36] סוכה ה ע"א.

[37] ד"ה "קדש".

[38] יומא פ"ד ה"א.

[39] עיין בקרבן העדה שם שמבאר גם את הירושלמי על פי התוספות ומסביר שהמשל לרכיבה מתייחס רק לשורה העליונה והתחתונה, ולא היה בכוונת הירושלמי לומר שהשם נמצא ממש על גבי המילה "קדש". לעניות דעתי ביאור זה בדברי הירושלמי קשה, שכן בפשטות המשל מתייחס למציאות שהיושב נמצא ממש מעל הקתדרון.

[40] הל' כלי המקדש פ"ט ה"א.

[41] ביחס לאות למ"ד, האם היא למטה או למעלה, הרי שהדבר תלוי בגרסאות. בסוגיה המקבילה (שבת סג ע"ב וראה ברש"י שם) גרס הכסף משנה "קדש למטה לה' מלמעלה", וכן משמע בפשטות מהירושלמי שהובא לעיל.

[42] ד"ה "ונילף מציץ".

שלא היו צריכין להיות נהגין (=המילים הכתובות בציץ) וכולם שמות קודש הם וידוע לבעלי האמת.

נראה שאת הסברו של הריטב"א ניתן להבין כך:

הציץ והכיתוב שעליו הינם בעלי קדושה עצמית, שאינם באים בשביל שיוכלו בני האדם לקרוא את המילים הכתובות עליו. על כן עצם הכיתוב בציץ אף שאינו בדרך קריאה פועל הוא את פעולתו על הכהן[43].

הרמב"ם כאמור פסק כתנא קמא, אך מאידך לא יכול היה להתעלם מדעת רבי אליעזר ברבי יוסי שכן הלה העיד שראה ברומי את הציץ והכיתוב מופיע בו בשורה אחת. על כן הוסיף הרמב"ם וכתב[44]:

ואם כתבו בשיטה אחת כשר ופעמים כתבוהו בשיטה אחת.

על דבריו המתבקשים של הרמב"ם לאור הירושלמי מחד ולאור עדותו של רבי אליעזר ברבי יוסי מאידך, יש לשאול: מדוע ולצורך מה היו פעמים שכתבו את הציץ בשורה אחת[45]?

אולם הדבר יובן לאור הסברנו לעיל.

הציץ הוא אמנם בעל קדושה עליונה - בחפצא, אך מצוי בו גם ייחוד הכהן הגדול כולו לעבודת הקודש[46]. הפן הראשון של הקדושה בחפצא בא לידי ביטוי בכתיבת שמו של

---

[43] לאור ההבנה כי הציץ הינו בעל קדושה עצמית כחפצא של קודש, ואין קדושתו באה מצד האדם הרואה את תוכנו, תתורץ גם קושיית התוספות ביומא (ח ע"א ד"ה "ומה"). התוספות שם הקשו כיצד למדה הגמרא את איסור היסח הדעת בתפילין בקל וחומר מציץ, והלא בציץ שמו של הקב"ה גלוי (והבינו התוספות שאם כן קדושתו חמורה) ואילו בתפילין השמות חבויים בתוך הבתים?

אמנם לדברינו, שאין הציץ קדוש מצד קריאת בני האדם את תוכנו, אם כן לא גילוי השם שבציץ הוא המחייב באיסור היסח הדעת אלא עצם המציאות של שם הקודש הכתוב עליו. על כן ניתן ללמוד מציץ קל וחומר לתפילין אשר כתובות בו אזכרות רבות של שמות קודש.

[44] שם.

[45] והלא בלשון הרמב"ם משמע שזהו רק בדיעבד (ראה בכסף משנה שם), וכן ברור מדבריו של תנא קמא שיש לכתוב בשורה אחת. אולם להבנת התוספות אין כל קושי בעדות זו, שכן לשיטתם אף לדעת תנא קמא הכיתוב על אף הפרשי הגובה, היה בשורה מאוזנת מימין לשמאל. לפיכך מן הצד ניתן היה לקרוא זאת כשורה אחת, וניתן לומר שזה מה שראה רבי אליעזר ברבי יוסי.

[46] הפן הזה המצוי גם כן בציץ מבואר בדברי בעל ספר החינוך (מצווה צ"ט), המבאר שכל בגדי הכהונה מייחדים את לובשיהם לעבודת הקודש כמו התפילין וזו לשונו: "והשליח המכפר צריך להתפיס את כל מחשבתו וכוונתו אל

הקב"ה למעלה, ואילו ייחוד הכהן - בגברא, בא לידי ביטוי בקריאת בני האדם, דהיינו בשורה אחת שכתוב בה שהכהן מוקדש כולו לה'.

בגלל קיומו של הפן השני, ציץ שנכתב בשורה אחת כשר אף לשיטת תנא קמא[47], אלא שראה הוא את פן קדושת החפצא כדומיננטי יותר. על כן, לפעמים כאשר ראו צורך לחזק את הפן השני ולהדגיש את תפקיד הכהן, כתבו את הציץ בשורה אחת.

מכאן שהפעמים שבהם כתבו בשורה אחת לא היו בטעות אלא הדבר נעשה מתוך כוונה. כדברים האלה נמצא בכתי"ק של מרן הראי"ה קוק זצ"ל בבירור ההלכה שכתב לסוגיה הנ"ל במסכת סוכה, וזו לשונו[48]:

> ולפעמים היו מוצאים איזה הכרח לצאת ידי חובה במה שהוא כשר בדיעבד על כל פנים, והיו כותבים כסדר קודש לה' בשיטה אחת.

ח.

כפי שהסברנו לעיל, תקנת החכמים שלפיה על האדם למשמש בתפילין לא נתקנה בציץ. אמנם ישנו דמיון בין התפילין לציץ, אך אופי הקדושה שבהם שונה. התפילין באים לרומם את המניח אותם ועל כן אל לו לאדם להסיח דעתו מהם. בניגוד לכך, קדושת הציץ באה ממציאות שמעל לאדם - מצד קדושת החפצא של הציץ. לפיכך אין על הכהן חובה לא לשכוח שהציץ בראשו, אלא רק נדרש ממנו להתרכז בעבודה ולא לסור מן הקדושה.

התפילין והציץ - קדושת הגברא וקדושת החפצא, שתי קדושות המשלימות זו את זו, באו יחד ודרו בכפיפה אחת אצל הכהן הגדול.

העבודה, על כן ראוי ללבוש בגדים מיוחדים אליה, שכשיסתכל בכל מקום שבגופו מיד יהיה נזכר ומתעורר בלבו לפני מי הוא עובד, וזה כעין תפילין שנצטוו הכל להניח בקצת הגוף שיהיה לזכרון מחשבת הכשר".

[47] ההבנה ששתי הבחינות מצויות בציץ שכן כבר התורה אפשרה לכתוב את הציץ כשתי השיטות מצויה בדברי האור החיים הקדוש שדייק כך מלשון הפסוק (שמות כ"ח, לו) וזו לשונו: "קודש לה' - משמע שכל מציאות שיכתוב קודש לה' כשר, ומה שאמרו בגמרא שהיה כתוב שני שיטין יו"ד ה"א למעלה קודש למ"ד למטה לא לעיכובא, ולזה תמצא שם שאמר רבי אליעזרברבי יוסי אני ראיתיו ברומי כתוב עליו קודש לה' בשיטה אחת וגו', הרי שאין הדבר מעכב ואפילו לתנא קמא אינו מעכב, ובזה לא יקשה בעיניך פסק רמב"ם פרק ט' מהלכות כלי המקדש יעוין שם".

[48] הדברים מודפסים בסוף בירור ההלכה שנכתב על ידי רבני מכון "הלכה ברורה" למסכת סוכה.

שילוב זה נעשה באופן שלא תהיה חציצה בין המצנפת לראשו של הכהן. כך מתואר בגמרא[49]:

תנא שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין.

מן הדברים הללו משמע שהתפילה של ראש נחשבת לחלק ממערכת הציץ ועל כן אינה חוצצת תחת פתילי התכלת של הציץ[50].

יהי רצון שבמהרה נזכה לגדולת ישראל, הבאה בתפילין של ראש כדברי הגמרא בברכות[51]:

'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך' ותניא רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש.

תתגלה בערת ה' במהרה קדושה זו יחד עם הציץ המוריד את קדושת "קודש לה' " לעם ישראל הראויים לכך כדברי הנביא[52]:

קודש ישראל לה'.

כל זאת על ידי הכהן הגדול המעוטר בתפילין ובציץ הקודש ומקשר בדרך זו בין הקדושה העליונה לבין הקדושה המצויה בישראל.

---

[49] זבחים יט ע"א.

[50] תוספות שם ד"ה "תפילין", וברש"י שם בראש עמוד ב' ד"ה "ששם מניח תפילין" ביאר שאינה בגד וניתן לבאר זאת בכך שהתפילה של ראש נספחת לציץ ומשום כך אינה נחשבת לבגד עצמי, וכן משמע ברמב"ם הל' כלי המקדש פ"י הל' ו' ועיין שם בכסף משנה.

[51] ו ע"א.

[52] ירמיה ב', ג'.